

Яценко І.С.

*доктор філософії в галузі політології,
Міжнародний правовий центр ЄУКОН*

ПРАВОВІ ДОКТРИНИ ПРО ДЕРЖАВНУ ВЛАДУ В ПОЛЬСЬКІЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ У XV-XVII СТОЛІТТЯХ

Сучасна польська правова доктрина в питанні поділу влади бере свої витoki з багатовікової польської політико-правової думки, зародження якої на рівні доктрин про державну владу припадає на період, який польський вчений Ришард Малайни окреслив як період розвитку теорії змішаного устрою. За його визначенням «теорія змішаного устрою базується на постулаті поєднання трьох форм правління: монархії, аристократії і демократії; в цьому поєднанні, з метою збереження суспільно-політичної рівноваги, державна влада розподіляється між монархом, заможними (дворянством) і народом, а окремі органи держави спільно беруть участь у реалізації своїх правових сфер діяльності. Теорія складається з чотирьох правил або канонів: а) забезпечення в державі суспільно-політичної рівноваги, б) «змішування» трьох форм правління, тобто монархії, заможних і народу, в) здійснення суспільного поділу влади між монархом, заможними і народом, г) взаємної участі органів держави в реалізації своїх правових сфер діяльності» [5, с. 13].

Період з другої половини XVI до половини XVII сторіччя в Польщі характеризується двома головними рисами: децентралізацією влади і місцевим представництвом. В практиці це означало поділену владу, тобто такий стан, коли різні суб'єкти держави – король, аристократія, духовенство, шляхта – реалізовували політичну владу, створюючи ситуацію взаємної рівноваги, контролю і взаємоповаги [2, с. 27].

Цей період характеризується початком формування доктрин в польській політичній думці, що також стало наслідком високого ступеня політичної самостійності шляхти. Доктрини ці, зокрема, стосувалися питань організації державної влади та її розподілу. Так, доктрину зміцнення королівської влади оголосив Ян Остророг (1436-1501). Головним його твором став «Меморандум про устрій Речі Посполитої» [9]. Він заклав основу поглядів щодо поділу церковної та монаршої влади в Польщі і у цих питаннях пішов значно далі від своїх сучасників. «Король нехай займається світськими речами, а духовенство нехай займається церковними речами, які до них належать, таким чином щоб влади їх, як це належить, були відособлені» [9, с. 29].

Його послідовник Анджей Фрич Моджеський (1503-1572) у праці «Про поправлення Речі Посполитої» [6] (1551 р.) критикував існуючі в Польщі суспільні стосунки, зокрема, притиснення холопів, захищав міщан та виступав за надання їм права брати участь в сеймах та апеляційному трибуналі, виступав проти «золотої вольниці» шляхти, підтримував зміцнення королівської влади, вважаючи короля джерелом суспільно-політичної рівноваги.

Ще далі у своїх симпатіях до абсолютизму пішов Філіпп Каллімах (1437-1496), який домагався відміни привілеїв шляхти та католицького костюлу,

створення сильного уряду на чолі з королем, усунення духовенства з сенату та його перехід під контроль держави.

Станіслав Оріховський-Роксоланин (1513–1566) – апологет «золотої вольності» шляхти – відстоював суспільно-договірне походження держави, принципи шляхетського парламентаризму, ідеї природного права, незалежність світської влади від церкви. У своїй праці «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу» [8] (1543 р.) він фактично описує модель поділу влади з певним механізмом стримування і противаг. Звичайно, мова йде про поділ влади у змішаному державному устрою, коли різні органи представляли різні суспільні стани. Однак, це не зменшує значення його праці, яка мала вплив не тільки на розвиток польської суспільно-політичної думки, але також і на розвиток української суспільно-політичної думки з огляду на походження Станіслава Оріховського, який був українцем (або як тоді казали – русином) за походженням.

Продовження розвитку ідей змішаного устрою можна знайти в працях В. Гошліцького (1538–1607), зокрема, в його праці «Про досконалого сенатора» [4]. Свої державотворчі концепції Гошліцький базував на політичних поглядах Платона, Аристотеля, Полібія та Цицерона. Він підкреслював принцип відповідальності короля за свої рішення, дотримувався погляду, що основою добре виконаного правління є не король чи палата послів, а сенат, який повинен виконувати функцію рівноваги між монаршим абсолютизмом і анархією шляхти. Гошліцький був прибічником змішаного устрою, ідеалом якого є співпраця трьох станів. Він був противником демократичного устрою, який, на його думку, руйнує соціальні і релігійні стосунки [4, с. 67].

Кшиштоф Варшевіцький (1543–1603) виступає як прибічник сильної королівської влади, яка спирається як на сенат, так і на міщан та холопів, захисником яких виступав Варшевіцький. В його працях, зокрема, у праці «Парадокси» [1], присутня тенденція до значного обмеження впливу шляхти. Він виступає критиком інституту місцевих сеймиків.

Апологетом сильної королівської влади виступає Петро Скарга (1536–1612) в своїй праці «Казання сеймове» [10]. Сильну, централізовану владу монарха він вважав основою сильної держави з доброю системою правління. Пропагував проведення глибоких змін в державному строї в дусі монаршого абсолютизму. Виступав за відсунення шляхти від правління та позбавлення її політичних привілеїв, які роблять її безкарною. «В Речі Посполитій природним і найкращим і найбільш властивим людському розуму є монархія або єдиновладдя і правління одного, яке, якщо зміниться, на кілька голів ділиться, є тяжкою і смертельною хворобою для Речі Посполитої» [10, с. 91].

Лукаш Опалінський (1612–1662) виступав прибічником ґрунтовних реформ в державі, був прибічником королівської влади. Цікавим є його поділ влади на види, які він представив у своїй праці «Про повстання людських суспільств» [7], і яку він ділить на природну владу, набуту владу та надану (наділену) владу. Оскільки, пише Опалінський, з розвитком суспільства рівність не могла залишитися і усі хотіли скоріше радити ніж слухати, суспільство переживало б, скоріше, не період миру, а відбувалася б постійна боротьба за владу, якби цьому не поклала кінець або природа, або більша сила, або взаємна згода. Ці три чинники визначають поділ влади на три види. Влада першого виду це влада природна і необхідна, яка розповсюджується на

дружину, дітей і тих, хто з натуральних причин потребує керівництва. Другого виду влада набута шляхом насильства і стосується невольників. Третій вид – це владна надана добровільно і доручена правителям [7, с. 120-121]. Надана влада є найвищою державною владою, яка є необхідною для збереження суспільства [7, с. 123-124].

Відмінні погляди відстоював Анджей Фредро (бл. 1620–1679), який виступав прибічником шляхетської вольності та її права на *liberum veto*. Цьому питанню він присвятив свою працю «На захист *liberum veto*» [3]. В праві шляхти на *liberum veto* він бачив гарантію від узурпації королем влади в своїх руках. Хоча, пише Фредро, в Речі Посполитій королі ділять владу щодо видавання наказів та правління, однак влада королівська має зовсім іншу вагу, оскільки наділена правом нагороджувати заслужені особи. Це дає королю можливість об'єднувати навколо себе та підкупати більшість. Внаслідок цього влада сенату, шляхти, влада в усій Речі Посполитій може з легкістю перейти в його руки. Це може статися, якщо забракне сміливості накладати вето у тих, хто таке право має. Він вважав, що метою відміни право вето є не впровадження принципу більшості, а намагання повалення свободи і влади сейму [3, с. 132].

Список використаних джерел:

1. Bardach J. Historia ustroju i prawa polskiego / J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak. – Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze PWN, 1999. – 656 с.
2. Cichocki Marek. Rzeczypospolita – utracony skarb Europy // A. Cichocki // Władza w polskiej tradycji politycznej. – Kraków : Ośrodek myśli politycznej, 2010. – 292 с. – С. 22–44.
3. Fredro A. W obronie liberum veto / A. Fredro // Antologia polskiej myśli politycznej okresu przedrozbiorowego. – Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2005. – 235 с. – С. 128-134.
4. Goślicki W. O senatorze doskonałym / W. Goślocki // Antologia polskiej myśli politycznej okresu przedrozbiorowego. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 2005. – 235 с. – С. 68-71.
5. Małajny R. Trzy teorie podzielonej władzy / R. Małajny – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2001. – 512 с.
6. Modrzewski Andrzej Frycz. O poprawie Rzeczypospolitej // A. F. Modrzewski // Antologia polskiej myśli politycznej okresu przedrozbiorowego. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 2005. – 235 с. – С. 40-54.
7. Opaliński Ł. O powstaniu społeczności ludzkich / Ł. Opaliński // Antologia polskiej myśli politycznej okresu przedrozbiorowego. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 2005. – 235 с. – С. 113-125.
8. Оріховський Станіслав. Напучення Польському королеві Сигізмунду Августу [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://litopys.org.ua/human/hum04.htm>
9. Ostroróg Jan. Memoriał w sprawie uporządkowania Rzeczypospolitej / J. Ostroróg // Antologia polskiej myśli politycznej okresu przedrozbiorowego. – Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 2005. – 235 с. – С. 27-36.
10. Skarga P. Kazanie Sejmowe / P. Skarga // Antologia polskiej myśli politycznej okresu przedrozbiorowego. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 2005. – 235 с. – С. 91-101.